

**НАЦИОНАЛНИ И СТВАРАЛАЧКИ ПРОСТОР
СЛАВОМИРА ГВОЗДЕНОВИЋА
(ИСКУШЕЊА И ОДБРАНА КУЛТУРНОГ ИДЕНТИТЕТА)**

МИЛОШ М. ЂОРЂЕВИЋ

Београд

Резиме: Рад осветљава поезију и поетику Славомира Гвозденовића и његово стваралачко опредељење да на практичан начин брани културни идентитет. Он има свест о томе да се културни идентитет налази у језику.

Гвозденовић пише, како у стиху именује песнички и историјски простор: изгубљен у невољама две државе. Он се непрестано питао: *Где своје тело да сакријем?* Одговор је нашао у креативном и практичном опредељењу да паралелно пише: трагајући за оним што нема и располажући са оним што има. И тако је одговорио изазову одбране и стварања културног обрасца и идентитета као смисла и суштине своје поезије и поетике или самог постојања.

Кључне речи: Славомир Гвозденовић, српска поезија, поетика, културни идентитет, Београд, српски језик

*Дај ми госпoде снаге да издржим у овој срамоти
док се жбири страшила везири не уморе
под језик ме таман и епски сакриј
сачувај вест
док нову прогласим државу*

С. Гвозденовић

*Све што се може класификовати пролазно је.
Трајно је само оно што је подесно за више тумачења.*

Емил Сиоран

У збирци *Корњача силази на Дунав* читамо стихове који могу бити шифра за разумевање и тумачење поетике и естетике више од тридесет књига Славомира Гвозденовића (1953) чије магистралне идеје и домете критика већ своди испод црте за забирање:

*Књига из које нас бришу велика је
Црни ђаво у њој свој посао ради
Неуморан док све понаместа
(„Свет, колико слово“)¹*

Песнички и критички посматрана, идеја о свету као великом слову, како указује реторика наслова поетске рефлексije света, јесте нова и пева о свету као песничком логосу.² Али, суштински филозофска, идеја о свету као логосу није нова. Она упућује на афирмацију поезије и моћи стварања као најважнију моћ човековог творачког духа. За наш критички дух, међутим, Гвозденовићева поетска рефлексija о свету као слову или логосу јесте битна зато што омогућава да је читамо и вреднујемо изван контекста матичног националног тока певања и мишљења.³

Иста збирка указује и на основе Гвозденовићевог певања и мишљења. Оно је снажно означено и реториком наслова лирске структуре *Основи епике* у чијем је средишту, логично, најпре историјска епска ратничка или стваралачка фигура Филипа Македонског, који се „игра галија царских“. Као и сви песници, од појачаног осећања твари и изоштреније рефлексije, ратник ствара нови свет „ситних метафора“ и, обухватајући „све мисли света“ – целу нову азбуку песничких знакова и слика историје.

Паралелно вредновање песника Гвозденовића унутар његове „слободе недоумица лирских“ и изван матичног тока националног певања и мишљења, и то у огромном распону: као представника означене епике (1) и као „гаврана постмодернизма“⁴ (2), како је сам означио, показује да у језгру његовог опуса пулсира свест у којој:

¹ Потврду за то пружа и наслов песме *Писарев точак*, у чијој су структури библијска нарација и слика уметника како се, стварајући, *надвија над свако слово / над зарез и белег свег света* и распиње на тачку као најсавршенијој справи за мучење.

Предмет анализе су збирке песама *Корњача силази на Дунав* (Просвета, Филип Вишњић, 2013) и *Сасвим луда прича*, Темишвар, 2012).

² Срба Игњатовић је с разлогом предговор изабраним песамама *Црњански у Темишвару*, који представља Гвозденовићеву личну антологију, насловио „*Красно слово*“ *Славомира Гвозденовића*, налазећи да нас реториком наслова песник враћа „у минуло – смером историје и традиције“. Срба Игњартовић, „*Красно слово*“ *Славомира Гвозденовића*, у Славомир Гвозденовић *Црњански у Темишвару*, Просвета, Београд, 2002, 5 – 20.

³ Љиљана Шоп полази од изједначавања егзистенције Срба у Румунији и поезије овог песника и преузме реторичку идеју Матије Бећковића који је тврдио: „Ко зна за Србе у Румунији, зна и за песника Славомира Гвозденовића“. Видети Љиљана Шоп, *Рекли су о писцу*, у Славомир Гвозденовић, *Корњача силази на Дунав*, Просвета, Београд, 2002, 98.

⁴ Појам постмодерне за нашег песника и мислиоца нема садржаје који потврђују вредност овог правца или епохе. Њему је супротстављена класична и релаистичка теорија првања и мишљења оличена у библијском обрасцу. То илуструје рефлексивна структура *Постмодерна. Апсурдрања* из збирке *Сасвим луда прича*:

*има од свега помало
сунца
времена
наде илузије.
(„Корњача силази на Дунав“).*

Док су на почетку новог века у Србији и српском народу, на пример, расточене све вредности:

- разорена држава,
- уништене институције и
- угашен патриотизам,

Гвозденовић у *Обраћању Београду* снажно пева управо о тим вредностима и тежњама: *нисам видео лепшег и већег града*, да би поетички поентирао идејом која афирмише усправни дух, борбу и оптимизам: *све ово кад видиш / тек онда можеш отворити очи.*⁵ Његов свет, дакле, паралелно настаје:

- *од стварности* која је минула, постала неуништив дух и остала историја, као у мисаоно-исповедној структури *Довољно млад: излазим довољно млад из Доситејевих књига*, чији су рукописи као „куће загонетке“ (1) и
- *од илузије и наде стварности* коју живи док пише и обликује слике, свестан да је то „опасно пливање уз матицу“, како пева у мисаоној структури *Београдски међународни сајам књига, читање друго*.

Очигледно је у темељу прве стварности налазе се:

- *класични или стари образац певања (1)*,
- *класични или стари модел културе (2) и*
- *класични или стари образац критике (3)*.

Све то пластично илуструје и сложена структура песме *Кућа и дрво* у коју је уграђен наративни образац народне српске поезије или приче који егзистира као канонизован образац наративне културе:

*на мојем лицу расте кућа
пред кућом дрво
на дрвету раширена кошуља.*

*не послушах. псалмоспеве.
сред олује. трену задња:
постмодерна апсурдрања.*

⁵ Осим Београда, који се као српска престоница обзнањује као посебан знак у процесу певања и мишљења, исту функцију у збирци *Корњача силази на Дунав*, имају и знакови: Високи Дечани, Народна библиотека Србије, Лаб, Ситница и други.

У другој стварности је постављен упитник над истим обрасцем критике и модела културе. Обе стварности чине вертикалу духа или наслеђе вредности у коју песник верује. Идеја Доситејеве химничке мисли или књиге: *востани Царице* извориште је и упориште Гвозденовићевог духа који га чини довољно младим и храбрим да верује да није „*опасно пливање уз матицу*“. Као последња корица збирке стоји песма *Наравоученије* по којој је именован и последњи циклус. Она објашњава стваралачки кредо великог српског просветитеља, чији је мото *Басна за Доситеја*.

Размотримо лепезу идеја које динамички разастире песник, као да на талон баца последње адуте, јер у динамичком ритму недвосмислено потврђује везу и континуитет стваралачких и практичних идеја:

*шаље ми тајновите знаке
расписује невидљиву потерницу
разборито удара печат и потпис
тражи меру речи за песму које нема
враголасто намигује
устројава за свечани дочек
распоређује семе и корен
(...)
ја га следим
и не размишљам о миру.*

Он пева с уверењем да изговара само „најпрече речи“; да живи и осећа као да је на талону „однегованог миљем од игле“ и „естетиком облака и стрела“ (*Молио сам их да ми сачувају главу*). Наспрам рукотворине као израза самоуког и исконског стваралачког духа егзистирају:

- естетика природе, чији је знак *облак* и
- естетика практичног духа, чији је знак *стрела*.

Циклус *Ово пристаниште* тако јасно показује да су у питању два поља духа које Гвозденовић, управо зато што живи и ствара изван матичног тока певања и мишљења, паралелно обједињује и проширује пољем словенске и руске поезије као аурум унутар које живи и ствара:

*изговарао сам најпре речи
(...)
Молио их не дајте ми главу
Облакодере у њој не дајте
Оивичене руском поезијом.
(”Молио сам их да ми сачувају главу”)*

Између њих се, а и поезија је ознака модела културе, он распиње на свом стваралачком путовању које траје већ четири деценије.

Реторика наслова *Кад млидијах умрети*, такође, упућује на корице књиге песника и чувену елегију Бранка Радичевића као класичну тековину и баштину националне културе из које, као у случају Доситејевих наравоученија, црпе вредност бесмртног духа на *Суровом путовању*, како песник именује други циклус последње збирке, и тако означава трајање великог српског песника.⁶ Она паралелно именује дух Бранковог наслеђа и историјске околности у којима настају ово певање и мишљење:

*у блаженству српских елегија / мимо свих лирских закона и
темишварских фрајли / зачуђених стихом....*

Песник сажима духовно наслеђе са свешћу као да је „*то драгоцено срце у зборнике сабрано*“. Свест о зборнику (у којем се сабирају вредности као одбрана света и одбрана националног памћења које представља основу културног обрасца и услов културног идентитета) главна је одредница Гвозденовићеве песничке и националне мисије и визије певања изван матичних токова националне поезије.⁷ Она је истовремено и питање и решење загонетке ове поезије што настаје и креће се *између некуд и никуд*, како је дешифрује реториком једног наслова, и стоји као противтежа између:

историје као стања безнађа и неслободе (1) и
вере као духовног хришћанског смирења (2),

што смо означили и мотом нашег критичког тумачаења Гвоздеовићеве поетике. У свему та поезија и поетика су у знаку певања и мишљења које се налази изван матичних токова:

⁶ Осим Доситеја, Бранка, ратника Македонског, у својем певању и мишљењу Гвозденовић завештава и вертикалу духа Пушкина, Бајрона, Вијона, Ван Гога као „уклетог сликара“ који „лудом вештином сликаревом“ уме „лепоту поља“ да пренесе у бесконачност, а „бесконачност пресади у вазу“ као у „душу света (*Сурово путовање*). Из националног корпуса историјски знаменитих људи, на које ослања своју песничку слику и визију, Гвозденовић васкрсава и Карађорђа, Лазу Костића и Милоша Црњанског.

⁷ С. Гвозденовић је, на пример, уредник и приређивач *Банатског алманаха* (Темишвар, 2012), који на преко 330 страница доноси обиље разноврсних текстова који могу бити подлога за разумевање идеја које тумачимо у његовом делу и личности.

*не истражуј
у недоумици не питај
откуда долазе како и којим путем
(...)
дај ми госпoде снаге да издржим у овој срамоти
док се жбири страшила везири не уморе
под језик ме таман и епски сакриј
("Док нову прогласим државу").*

У бити национална и етичка, и сва у знаку заснивања културног идентитета, дакле, Гвозденовићева поезија афирмише хуманизам и преноси тај налог на творца, као у исповедно-рефлексивној и аутопоетичкој песми *Као на задатак себи*:

*о доброти разговарају добри људи
о њима најлепше песме
(...)
чезнем док гледам добре људе
њиховим их дозивам гласом.*

Или у мисаоној структури *Неко одговара уместо мене*, у којој се, у светлу забрана, промовише ново етичко самокритичко начело које треба тек освојити и применити:

*померићемо руку с непријатеља и синова
на себе
једнога дана.*

За Гвозденовићево певање и мишљење карактеристично је непрестано згушњавање лирског исказа и афирмација песничке слике у последња четири од седам њених циклуса. То илуструју наслови мисаоних целина: *Ово није моја младост*, *Миш на планини*, *Срце*, *Ова мрља*, *Плашим се* и друге. Илустративни су стихови:

*на каквом се пламичку
несагледива мука гаси
("Плашим се")*

и:

*удара поноћ избацује
утвару издајшцу
("Срце")*

Лирски субјект или лирски јунак је сав у знаку стрепњи; осећања су паралелно наглашена као и идеје, културни, критички и национални обрасци у претходним циклусима. Више срцем, као у „летњој лепоти сунца“ (*Ова мрља*), него умом, истражују се историја и егзистенција света: *вечито у непогоди / потуца се изван свих крвотока / истражује меру и стране света* (“Срце”); историја, која епски *„рига дрвље и камење / по нашој слободи“* (“Ђаволом барком заоденут”), оставља се по страни. Једном речи, лирски јунак стрепи и бди над својим светом створеним у поезији и над светом који опевава:

кад би / дежурни ухода / попут несрећеног геометра / умео да измери / колико има жита и камена / и дрхтавог листа / и уморног корена / и плавог крова у поезији / и какава липа расте између редова (и смрадова) (“Плашим се”).

Пред нама је модерни песник, изван токова матичног певања на крилима епике или патриотизма деветнаестог века, какво, на пример, и данас доминира међу српским песницима на Косову и Метохији.⁸ Он афирмише другачији културолошки образац и другачију – *прагматичну стваралачку свест*, свест коју је именовао већ стваралачком девизом у програмској лирској структури робусног наслова *Песници китови самоубице*:

данас (и већ одавно) песници не лебде / више / главом међу облацима.

Гвозденовићево финално певање, очигледно, промовише песника који: *чује шкргут мутан и несрећан* и усваја нови песнички образац и простор израза *тамо где се разум и бескрај / пресецају са лудим срцем* (Млекар који се стиди дечака и угашене ватре). Уосталом, исту свест експлиците казује у мисаоној структури *Домаћинска*, чији наслов и реторички дух, у здравичарској атмосфери, завештавају класичну вредност патријархалне културе, а финални стихови смисао стварања и функцију поезије у разумевању творачког карактера:

*на крају ћеш и реч узети
и саиштити ме од мојих погубних песама.*⁹

⁸ Славомир Гвозденовић је коаутор антологије српске поезије песника са Косова и Метохије штампане у Темишвару 2013. године и има поуздан увид у вредности и домаћаје српских песника који, као и он, већ живе у другом правном и државаном оквиру. И преводилачким рад на тој антологији, наравно, афирмише његову личност и културну мисију, односно ствараоца који настоји да редифинише национални културни образац певања и мишљења.

⁹ Песму је Гвозденовић уврстио у избор под насловом *Црњански у Темивару* (“Просвета”, Београд, 2002) у којој су одабране песме из збирки: *Крила и помало ватре* (1975), *Песме пред зору* (1977), *Одбрана крила* (1978), *Лирика* (1981) *Уџбеник*

Избор песама у књизи *Црњански у Темишвару* представља пуни поетски капацитет песника С. Гвозденовића. Он на посредан начин изражава континуитет српске културе и језика и супротставља се трагичном искуству великог песника Црњанског и његовој девизи: *Умрећу а нисмо се ни срели*, коју је Гвозденовић узео за мото своје рефлексивне *Тренутак бесконачности*. Своју рефлексивну оканчава управо идејом о савршенству стваралаштва у којој се све сусреће и пресеца „у сутра у јуче“, показујући да се среће с велики славним претком.

Исти континуитет реториком сведочи, да идеју илуструјемо с неколико примера, и рефлексивна структура *Отац ми пружа руку* у којој се оптимистички пројектује песникова визија народа из дијаспоре: *мој храбри народе до сумрака певај*. Иако се геополитички налази ван матице, Гвозденовић је „за толике ствари везан“, и са Србијом у сну шета и пева кроз историју, народно предање или модерну поезију, на што асоцирају симболи:

- „Јагње моје бело“ из песме *Сликање Јована Павловића Црног*, преузети од Бранка Миљковића;
- Милош Обилић из истоимене песме исписане под мотом народног певача: *Видећемо у пољу Косову ко је вјера, ко ли је невјера*;
- Филип Вишњић у лирско-рефлексивној песми *Певање о песми*, у којој доминира симболички израз: *Зора иза цвета / чека моје очи. / Ноћ свег заборавља / никад неће доћи*;
- Матерњи језик као у аутопоетичком коментару из наслова *Ја крвљу својом пишем као што говорим* и уводног стиха: *није моје да бајке исповедам о цвећу* или у песми *Српски језик: мој језик је кућа / у коју се узидих сав и свуда*.

„Сав и свуда“ у матерњем језику, а језик је сабирно место свих знања и одређење културног идентитета, и потпуно „заточен у крсном слову“ („Далека песма“) или читај: у језику на којем пева, С. Гвозденовић¹⁰ зна да његов језик потиче „из житија (...) светаца“ и тако именује и себе у простору који је изван матичног простора:

о видаревој кући (1988), *Подвлачење црте* (1988), *Камен за плакање* (1999), *Српска молитва у Темишвару* (1991) *Реч и светлост* (1994), *У кући с огњем и ледом* (1995), *Рађање претка* (1997) *И* (1999) и *Нове песме* (2000 – 2001).

¹⁰ Увод за избор поезије под насловом *Црњански у Темишвару* („Просвета“, Београд, 2002) Срба Игњатовић је, с разлогом, насловио тим знаком: „Крсно слово“ *Славомира Гвозденовића*. Тако се комплексно и једино може разумети и реторика наслова његове збирке *Крст и крик*, књига прва и *Крст и крик* и књига друга („Антропос“, Темишвар 2003) у којима први циклус носи наслов *Кућа и језик*. На песникову свест о језику и његовом значају, у извесној мери, упућује и докторска дисертација *Језик и стил у поезији Васка Попе*, коју је одбранио на Универзитету у Темишвару 2000. године

*мој језик је кућа
у коју се узидах сав и свуда
не знам му боју
ни докле му срце сеже
знам само да је кров од невермена.
(”Српски језик”)*

Исти феномен као проблем означава и песма *У Темишвару тумачење песме*, чија исходишна идеја припада свецу Стефану Немањи, који је у „врту садио ружу мисао“, а која се окончава идејом о смислу стварања:

*тај врт
у српски пресадити стих
са судијом тумачити поезију.¹¹*

То је дух који, у дијалогу са светом, у сукобу културних идентитета (који оличава сукоб *Ја и Други*) подједнако ствара на начелима Библије и епике и сав је именован у питању:

*како прочитати другачије јуначке песме
Библију
како отете пределе
како да објасним
(Како да објасним свету).*

Извесно је да је српска критика већ високо и свестрано вредновала поезију, поетику и естетика С. Гвозденовића и његову мисију културног и националног делатника у дијаспори, о чему сведочи биобиблиографија од преко педесет јединица. Док га Војислав Стојановић пореди са Црњанским, тврдећи да од оних који су се формирали у Темишвару, после великог писца, „нико није на српском језику остварио песму племенитјег звука нити дубљих корена“, ¹² што наша исходишна критичка мисао прихвата, Радивоје Микић истиче песников слух за језика у којем се кристалисало историјско сећање као памћење. Ту суштину поезије и поетике Гвозденовићеве настојали смо осветлити као *опредељење да на комплексан и практичан начин заснује културни обаразац*. То сећање се, пре свега, као да наставља претходну идеју,

¹¹ Критика тврди да се испод црте за сабирање домета Гвозденовићевог опуса језик мора истаћи као израз суштине живота. Видети шире Бранислав Крстић Велимиров, *Чудесне могућности језика*, у Славомир Гвозденовић, *Крст*, књига прва, ”Антропос”, Темишвар 2003, 7 – 15.

¹² Војислав Стојановић, *Рекли су о писцу*, у Славомир Гвозденовић, *Корњача силази на Дунав*, ”Просвета”, Београд, 2002, 98.

везује „за националну космогонију и изразито осећање националне историје“¹³ – мисли Љиљана Шоп.

У анализи смо помињали два поетска изворишта С. Гвозденовића:

- *класично* епско као прво лице националног културног обрасца којим се изражава идентитет (1) и
- *постмодернистичко* као пут који га одводи у ново време.

Управо те одлике песничког језика и стила означава и Јован Зивлак када апострофира чињеницу да он пише на матерњем језику а изворе налази „у самој српској старијој и новијој песничкој традицији“.¹⁴ Ми, показује наша анализа, пружајући лезу аргумента, делимо и ове закључне судове критичара.

Песников смер развоја из *историје и традиције* именује и Срба Игњатовић, у већ означеној студији насталој поводом Гвозденовићевог избора *Црњански у Темишвару*. То је разлог зашто је он, *доживљавајући буран и убрзан развој, вршећи симбиозу завичаја и националне културе, снажно повезан са матичном културом, најближи језику српске народне поезије, односно песницима који чине поетски врх:*

“Као што су у његовом раном певању подстицаји пристизали из српске народне и старије уметничке поезије, тако је у зрелој стваралачкој фази очит дослух са савременим српским песничством, укључујући и извесне формално-изражајне утицаје савременог румунског стиха“.¹⁵

Избор песма био је повод критичару да позове критику да „заокружи вредновање“ песника, што, надајући се да нисмо усмањени – и чинимо. Гвозденовић је, ван сумње, један од ретких песника из дијаспоре о којем се у Србији много зна. Присутан је и као песник и као национални подвижник, који стиже свуда.¹⁶ Избор за београдску ”Просвету” *Црњански у Темишвару*,

¹³ Исто, 99.

¹⁴ Јован Зивлак, Исто, 100.

¹⁵ Срба Игњатовић, „Крсно слово“ *Славомира Гвозденовића*, у Славомир Гвозденовић, *Црњански у Темишвару*, ”Просвета”, Београд, 2002), 9 – 10.

¹⁶ О томе сведоче чињенице из Гвозденовићеве библиографије као суоснивача ”Вукове задужбине”, сарадника ”Матице српске”, преводиоца, антологичара и песника који је објавио преко тридесте књига песама преведених на: румунски, енглески, руски, немачки, украјински, француски, италијански и словачки језик. Добитник је више значајних књижевних награда у Југославији и Румунији: „Борског грумена“ на Међународном сусрету балканских писаца „Бранко Миљковић“ за књигу *Подвлачење црте* (1989), „Шушњар“ Удружења књижевника Српске за књигу *У кући са огњем и ледом* (1995), Награде Темишварске подружнице

који представља његову личну карту или модерним језиком реченио ID или PIN, био је повод да га критика означи као једног од „најизразитијих песника српске дијаспоре (...) коме се отачество одужује објављивањем изабраних песама“ зато што је у његовом опусу стала „скоро цела историја“ српска – с разлогом је написала уредница и рецезенткиња Љубица Милетић.

Стварајући, како сам у стиху именује песнички и историјски простор: *изгубљен у невољама две државе*, Гвозденовић се непрестано питао: *Где своје тело да сакријем?* Одговор је нашао у креативном и практичном опредељењу да паралелно пише: *трагајући за оним што нема и располагајући са оним што има*. И тако је одговорио изазову одбране и стварања културног обрасца и идентитета као смисла и суштине своје поезије и поетике или самог постојања. Уточиште за себе, човека и песника тражио је на земљи и у томе се види његов хуманизам. Припадајући више старијој школи српског песништва, он је зато „песник (...) дужан мање својим песничким моћима и немоћима“ а више „свом песничком опредељењу“.¹⁷ Ако би се, према томе, смисао Гвозденовићевог певања и мишљења могла свести на једну идеју, онада се она налази у његовом настојању да не буде порицан ни у времену и простору (1) ни на језику којим пева (2).

NATIONAL AND CREATIVE SPACE OF SLAVOMIR GVOZDENOVIĆ (TRIALS AND DEFENSE OF CULTURAL IDENTITY)

The paper highlights the poetry and poetics of Slavomir Gvozdenović and his creative commitment to defend cultural identity in a practical way. He has an awareness that cultural identity is the language.

Gvozdenović says, how he verse names the poetic and historical space: lost in the troubles of the two countries. He constantly asked himself *Where to hide my body?* The answer he found in the creative and practical commitment to parallelly write: searching for what he has not and disposing what he has. So he responded to the challenge of defense and of the creation of a cultural form and identity as a sense and essence of his poetry and poetics, or of the very existence.

Key words: Slavomir Gvozdenović, Serbian poetry, Poetics, Cultural identity, Belgrade, Serbian language

Савеза писаца Румуније за књигу *Реч и светлост* (1995) и Националне награде Савеза писаца Румуније за збирку *И* и других.

¹⁷ Владимир Јагличић, *Врт кроз васељену*, у Славомир Гвозденовић *Сасвим луда прича*, "Лужнице", Крагујевац 2012, 9.